STOWARZYSZENIE
ODRA-NIEMEN

STOWARZYSZENIE ODRA- NIEMEN

Teka Edukacyjna

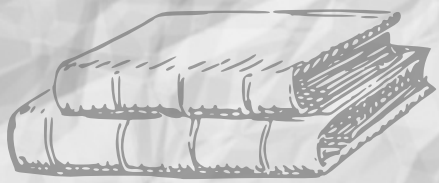

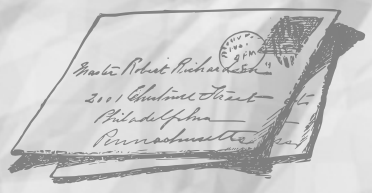

Program
Fundusz Inicjatyw
Obywatelskich
na lata 2021–2030
NOWE FIO

STOWARZYSZENIE
ODRA-NIEMEN

STOWARZYSZENIE
ODRA-NIEMEN

NIW
Narodowy Instytut Wolności
Centrum Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego

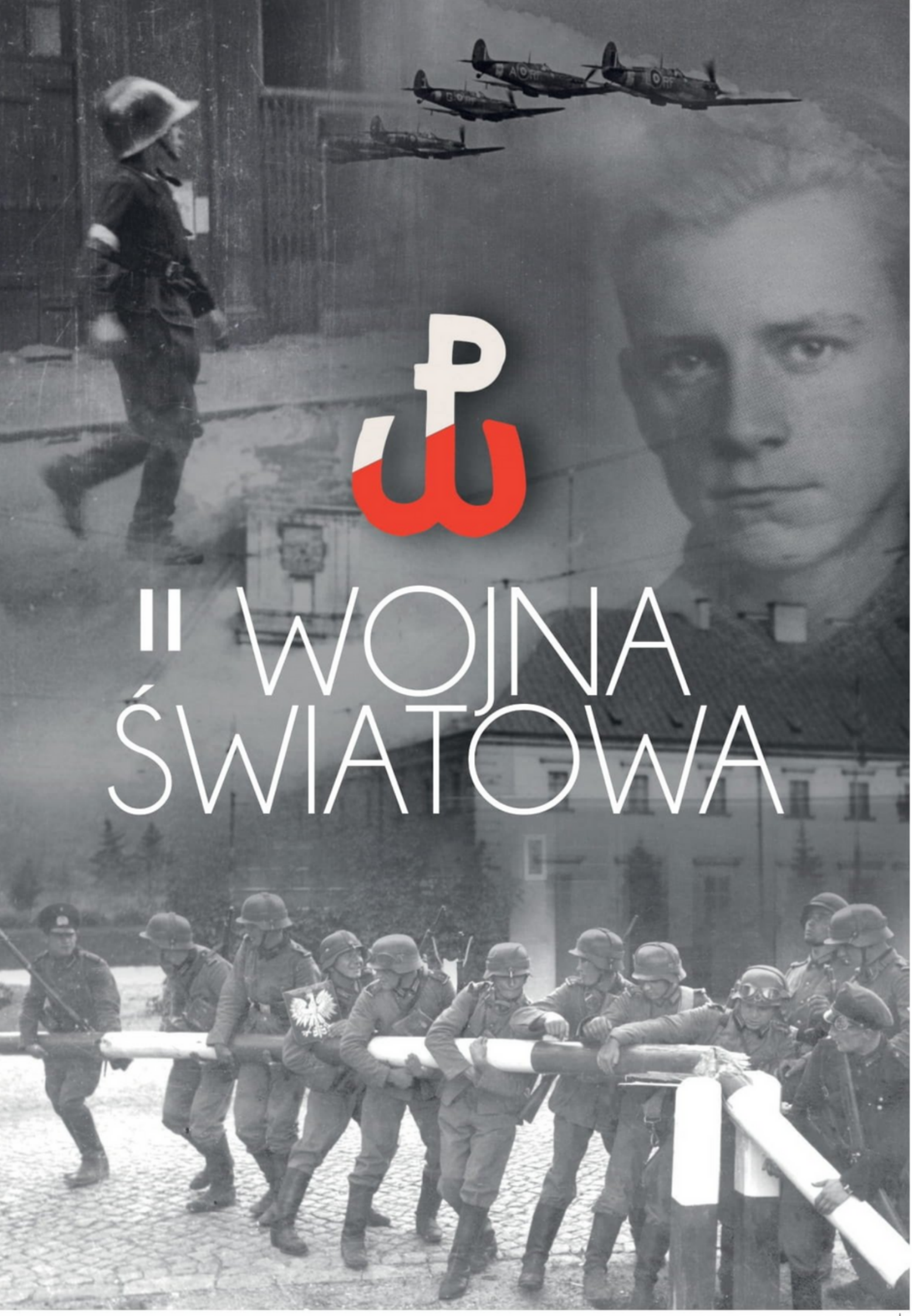

II WOJNA ŚWIATOWA

17,1% to zwykła liczba. Umiejscowiona jednak w kontekście zyskuje ogromny wymiar ludzkich tragedii. To ponad **6** milionów polskich obywateli, którzy stracili życie podczas II wojny światowej. W **1945 r.** Polska zajęła szczególne miejsce pod względem strat ludnościowych. Przeszło **6** lat okupacji, codzienność wypełniona egzekucjami, łapankami, lagrami i łagrami odcisnęły okrutne piętno na przyszłości narodu.

Pakt **Ribbentrop–Mołotow** sprawił, że II Rzeczpospolita znalazła się w potrzasku między dwoma totalitarnymi państwami, ZSRR i Trzecią Rzeszą. Porozumienia sojusznicze z Francją i Wielką Brytanią, chociaż oficjalnie wypełnione **3** września **1939 r.**, nie przekształciły się w realną, militarną pomoc. Pierwszego i siedemnastego września Rzeczpospolita stanęła do walki samotnie. Pomimo heroicznej obrony starcie przegrała. Złożyła się na to przewaga przeciwników oraz brak możliwości wypełnienia zobowiązań sojuszniczych przez Francję i Wielką Brytanię, które niweczyło plan obronny. Nie bez znaczenia był fakt, że nie uwzględniono możliwego ataku ze Wschodu. Pomimo to bohaterska walka, trwająca **35** dni dała wyraz ogromnym pokładom patriotyzmu, miłości do ojczyzny, która umierała tuż przed swoimi dwudziestymi pierwszymi urodzinami.

Mieli bronić się przez kilka godzin. Wytrwali siedem dni. Heroiczni obrońcy Westerplatte atakowani z lądu, morza i powietrza przetrwali trzynaście szturmów. Do drugiego października bro-

Niemiecki pancernik szkolny „SCHLESIEN" podczas ostrzału Helu

WIELUŃ, wrzesień 1939

Płonące Warsztaty Portowe Rady Portu i Dróg Wodnych na Westerplatte

niła się załoga Helu. W tym samym czasie co Wybrzeże, Niemcy zaatakowali polską placówkę pocztową w Gdańsku. Broniona przez kilkudziesięciu pracowników przez przeszło **15** godzin, poddała się ustępując liczebniejszemu przeciwnikowi. Większość z obrońców została przez władze niemieckie rozstrzelana. Było to preludium zbrodni, które popełnił niemiecki okupant w trakcie wojny obronnej oraz trwającej **6** lat okupacji. Niemiecka armia posuwała się w kierunku Warszawy realizując plan wojny totalnej i wojny błyskawicznej. Próby jej zatrzymania były jedynie bohaterską próbą skazaną na porażkę. Podejmowali ją zarówno generałowie jak i oficerowie niżsi szarżą. Bohaterem polskich Termopil, upamiętnionym w **2008 r.**, w utworze **40:1** szwedzkiej grupy rockowej Sabaton został **kpt. Władysław Raginis**, który pod Wizną przez trzy dni powstrzymywał **10** Dywizję Pancerną gen. Heinza Guderiana. Niemałą niespodziankę sprawili Niemcom żołnierze Armii Poznań i Pomorze generałów **Kutrzeby** i **Bortnowskiego**, które w bitwie nad Bzurą, opóźniły niemiecki marsz na Warszawę i Lubelszczyznę. Nie można zapomnieć o obronie Warszawy, w której ogromną rolę odegrała ludność cywilna oraz komisaryczny prezydent Warszawy **Stefan Starzyński**. Zagrzewał on Warszawiaków w przemówieniach radiowych do stawiania oporu najeźdźcy, tak jak w tym skierowanym do kobiet z Woli, które unieszkodliwiły czołg niemiecki. Na Wschodzie czoło Armii Czerwonej stawiała Samodzielna Grupa Operacyjna Polesie oraz Korpus Obrony Pogranicza. Przewaga przeciwników była jednak znacząca. Warszawa padła **28** września. **2** października padł Hel, a **6** października kapitulację po zwycięskiej bitwie pod Kockiem złożyła SGO Polesie generała **Kleberga**. Na placu boju pozostał major **Henryk Dobrzański ps. Hubal,** który do wiosny w mundurze kontynuował walkę na Kielecczyźnie. Wkrótce miała powstać jedna z największych podziemna armia na świecie ZWZ - od **1942 r.** **Armia Krajowa**.

Po agresji sowieckiej większość przedstawicieli rządu polskiego udała się do Rumunii, gdzie została internowana. W kierunku państw neutralnych przebijała się także część wojsk polskich, które wkrótce stanowiły trzon **Polskich Sił Zbrojnych na Zachodzie**. Polska nigdy nie ogłosiła aktu kapitulacji, a internowany prezydent **Mościcki** przekazał władzę **Władysławowi Raczkiewiczowi**, który po-

Niszczyciel ORP „GROM" na morzu, 1937

Okręt podwodny ORP „Orzeł" wpływa do portu.

wierzył misję utworzenia nowego rządu generałowi **Władysławowi Sikorskiemu**. Przed Polakami otwierał się nowy rozdział walki o niepodległość, u boku Francuzów i Brytyjczyków na Zachodzie.

Podpisana z początkiem **1940 r.** umowa pomiędzy rządem polskim a francuskim umożliwiła odtworzenie armii polskiej, która do maja osiągnęła stan **80** tysięcy żołnierzy, rekrutujących się z uczestników kampanii wrześniowej, którym udało się przedrzeć do Francji oraz polskich emigrantów sprzed wojny. Powstały cztery dywizje piechoty, **10 Brygada Kawalerii Pancernej generała Maczka**, **Brygada Strzelców Karpackich oraz Samodzielna Brygada Strzelców Podhalańskich**. Pomimo problemów z uzbrojeniem, w maju i czerwcu, podczas agresji niemieckiej na Francję, polskie jednostki stanęły na wysokości zadania. Dodatkowo pod komendę brytyjską oddały się polskie niszczyciele **ORP Grom, ORP Błyskawica i ORP Burza,** które pomyślnie zrealizowały plan Pekin, czyli ewakuację części sił **Polskiej Marynarki Wojennej.** Dołączyły do nich **ORP Wilk** i po brawurowej ucieczce z internowania w porcie w Tallinie, okręt podwodny **ORP Orzeł.**

Agresja III Rzeszy na Danię i Norwegię spotkała się z reakcją Francji i Wielkiej Brytanii. Do obrony strategicznych pozycji w Norwegii i zajęcia Narviku, ważnego portu północnego wysłana została część polskiej floty wojennej oraz **Samodzielna Brygada Strzelców Podhalańskich,** która odniosła sporo sukcesów. Niestety postępy armii niemieckiej we Francji zmusiły aliantów, pomimo zwycięstw w Norwegii, do ewakuacji. Polscy żołnierze osłaniali odwrót do samego końca. W trakcie kampanii norweskiej zaginął **ORP Orzeł,** a **ORP Grom** został zatopiony.

Lotnicy polskiego **dywizjonu 303** oglądają szczątki zestrzelonego samolotu niemieckiego „Ju 88"

Lotnicy i obsługa techniczna polskiego **dywizjonu** myśliwskiego **303** w Northolt

Gen. Władysław Anders dekoruje odznaczeniami żołnierzy 1 Samodzielnej Brygady Spadochronowej

Klęska Francji zmusiła rząd polski na uchodźstwie do ewakuacji do Wielkiej Brytanii. Tylko części żołnierzy polskich udało się przedostać na Wyspy. Powstał **I Korpus Polski** dowodzony przez generała **Mariana Kukiela.** W Afryce w walkach z Afrika Korps brała udział **Samodzielna Brygada Strzelców Karpackich,** która wsławiła się obroną Tobruku w Libii. Ciężar walk, aż do **1943 r.** spoczął jednak na doskonałych polskich lotnikach i marynarzach. Do tych pierwszych Brytyjczycy długo nie mieli zaufania i bali się im powierzyć myśliwce i bombowce. **Bitwa o Anglię,** gdzie lotnicy Polskich Sił Powietrznych, w sile **15** dywizjonów okazali się najskuteczniejszymi z pilotów alianckich w historii, zadając podczas słynnej Bitwy o Anglię znaczne straty niemieckiej Luftwaffe, dowiodła wartości polskiego żołnierza. Najsłynniejszym dywizjonem był oznaczony numerem **303** – im. Tadeusza Kościuszki z legendarnymi **Stanisławem Skalskim i Janem Zumbachem.**

Atak III Rzeszy na Związek Radziecki **22** czerwca **1941 r.** umożliwił stronie polskiej ponowne nawiązanie stosunków ze ZSRR. Nie było to łatwe, zwłaszcza w obliczu brutalnej okupacji sowieckiej oraz zniknięciu ponad **20** tysięcy polskich oficerów, zamordowanych w **Katyniu.** Umowa zawarta pomiędzy **Sikorskim,** a radzieckim ambasadorem w Londynie Iwanem Majskim miała na celu nie tylko współpracę, ale także uwolnienie polskich obywateli z łagrów. Oczywiście strona polska nie była świadoma, że strona ra-

dziecka inaczej rozumie niektóre zobowiązania, zwłaszcza te dotyczące polskiej granicy. Porozumienie umożliwiło utworzenie **Armii Polskiej na Wschodzie,** dowodzonej przez **gen. Władysława Andersa,** która w **1942 r.** z powodu problemów zaopatrzeniowych i napiętej sytuacji w stosunkach ze stroną radziecką, została ewakuowana do Iranu. Tam po przeformowaniu ruszyła do walki w Afryce, a później we Włoszech jako II **Korpus Polski,** który wsławił się zdobyciem klasztoru w **Monte Cassino.**

W czerwcu **1944 r.** Polskie Siły Zbrojne dowodzone przez **Stanisława Maczka,** wzięły udział w operacji **D-Day. Samodzielna Brygada Spadochronowa** walczyła w nieudanej operacji **Market Garden.** Tymczasem na Wschodzie, Stalin zdecydował o stworzeniu drugiej polskiej armii, którą zasilić mieli kolejni, zwalniani z łagrów Polacy. Powstała w ten sposób całkowicie zależna od komunistów, dowodzona przez płk. Berlinga **1. Dywizja Piechoty im. Tadeusza Kościuszki,** która w końcu przekształciła się w **1 Armię Polską w ZSRR.** Bitwa pod Lenino stała się dla żołnierzy dywizji pierwszym bojowym starciem i w Polsce Ludowej jej rocznica stała się Dniem Wojska Polskiego.

Polski Cmentarz Wojenny na **MONTE CASSINO** druga rocznica zdobycia klasztoru <

STOWARZYSZENIE ODRA-NIEMEN

Pomysł i teksty: Stowarzyszenie ODRA-NIEMEN, odraniemen.org

Projekt graficzny i dobór ilustracji: Katja Niklas, Ula Zalejska-Smoleń layoutexpress.pl

1 Dywizja Pancerna ćwiczenia przed inwazją na kontynent >

1 Dywizja Pancerna - ćwiczenia przed inwazją na kontynent; gen. Stanisław Maczek wchodzi na czołg <

DRUGA KONSPIRACJA

STOWARZYSZENIE
ODRA-NIEMEN

August Emil **FIELDORF**, „Nil" >
<

V Wileńska Brygada **ARMII KRAJOWEJ**

Podczas spotkań, w Teheranie i w Jałcie rozwiązano kwestie dotyczące przyszłości Polski w myśl sparafrazowanej zasady „wszystko o nas bez nas". Decyzje dotyczące przesunięcia polskich granic na Zachód, przy jednoczesnej utracie, związanych od kilku stuleci obszarów tzw. Kresów Wschodnich, połączono z masową i przymusową migracją milionów osób. Zgoda na utworzenie rządu, w którego skład wchodzili przedstawiciele partii wspieranych przez stronę radziecką, de facto przy wsparciu NKWD i Armii Czerwonej, oznaczała całkowite podporządkowanie władzy Stalinowi i przekreślała niezależność powojennego Państwa Polskiego. Kresem politycznych działań zmierzających do zachowania rządów demokratycznych okazały się sfałszowane referendum ludowe z **1946 r.** i równie zmanipulowane wybory z **1947 r.** Przejęcie władzy przez związanych z Moskwą polityków - Bolesława Bieruta, Hilarego Minca, Edwarda Osóbkę-Morawskiego i innych, utrwalone zostało przez zjazd zjednoczeniowy Polskiej Patii Socjalistycznej i Polskiej Partii Robotniczej w grudniu **1948 r.** Już jednak od **1944 r.** jednostki NKWD i Armii Czerwonej podjęły regularną walkę o stworzenie z Polski państwa satelickiego wobec ZSRR. Powstanie w styczniu **1945 r.** Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego na bazie grupy ponad stu polskich działaczy komunistycznych, którzy przeszli szkolenie w szkole NKWD w Kujbyszewie, stopniowo oddawało w ręce „polskie" walkę z polskim podziemiem niepodległościowym. Dla wielu działaczy podziemia współpraca z nową, totalitarną odsłoną władzy, podporządkowaną ściśle Moskwie nie wchodziła w grę, zwłasz-

cza w obliczu docierających informacji o pacyfikacji kresów oraz aresztowaniach działaczy AK po Operacji Ostra Brama w Wilnie w lipcu **1944 r.** Dokładnie rok później UB, NKWD, Armia Czerwona i oddziały Ludowego Wojska Polskiego dokonały Obławy augustowskiej w wyniku której ponad **7** tysięcy żołnierzy podziemia zostało zesłanych do rozsianych w głębi ZSRR gułagów, a prawie **600** rozstrzelano w okolicach Grodna. Trudno zatem się dziwić, że dla żołnierzy podziemia niepodległościowego zainstalowanie nowych rządów było niczym innym jak kolejną okupacją radziecką, której należało przeciwstawić się zbrojnie.

Widząc zagrożenie całkowitego rozbicia polskiego podziemia, dowódca **AK Leopold Okulicki „Niedźwiadek"** zdecydował o rozwiązaniu struktur organizacji. Dalszą walkę w zmienionych realiach i z wykorzystaniem innych niż zbrojne metod, kontynuować miała organizacja Niepodległość – **„NIE"**, która podlegała generałowi **Augustowi E. Fieldorfowi.** Jego aresztowanie wraz z najważniejszymi przywódcami Polskiego Państwa Podziemnego położyła kres działalności organizacji. Wkrótce powstała Delegatura Sił Zbrojnych na Kraj, opowiadająca się za kontynuacją walki i liczącą na wybuch rychłego konfliktu państw zachodnich z ZSRR. Ustalenia konferencji poczdamskiej pozbawiły złudzeń wszystkich liczących na wybuch kolejnej wojny. Dodatkowo propaganda nowej władzy wzywająca do powrotu do domu, złożenie broni oraz akcje pacyfikacyjne przyśpieszały proces dekompozycji podziemia i przerzedzały jego szeregi. W celu przeciwdziałania sowietyzacji Polski oraz obrony przed trwającymi i nasilającymi się komunistycznymi represjami powstało **Zrzeszenie „Wolność i Niezawisłość"**. Działalność organizacji obliczona była na wywarcie propagandowego nacisku na ludność poprzez ujawnianie prawdziwego oblicza narzuconej władzy. Niestety okazało się to mrzonką wobec zorganizowanego aparatu bezpieczeństwa oraz zakrojonej na szeroką skalę akcji rozbijania organizacji niepodległościowych. **Zrzeszenie „Wolność i Niezawisłość"** zostało rozbite poprzez instalowanie w nim agentów bezpieki, ostatecznie w **1947 r.** Od tej pory większość działań podziemia miała charakter walk oddziałów partyzanckich skupionych wokół lokalnych dowódców o różnej proweniencji, od zawodowych żołnierzy II RP począwszy, na żołnierzach konspiracji skończywszy. Do **1947 r.** na

obszarze powojennej Polski walkę zbrojną prowadziło prawie **20** tysięcy żołnierzy podziemia oraz kilka tysięcy partyzantów pozostających na kresach. Prężnie działało **Narodowe Zjednoczenie Wojskowe** wraz z podlegającą mu **III Brygadą Wileńską** oraz środowisko wileńskiej **Armii Krajowej** z **V i VI Brygadą Wileńską**. Oddziały te zostały rozbite przez UB w czasie od **1946** aż do początku lat pięćdziesiątych

Do początków lat **50-tych** na wschodzie i północy Mazowsza biły się oddziały **Mieczysława Dziemieszkiewicza ps. „Rój"**, wsławionego likwidacją kilku posterunków UB i MO oraz uwolnieniem więźniów politycznych. Na obszarze Śląska Cieszyńskiego walczyło żywieckie zgrupowanie **NSZ** dowodzone przez **kapitana Henryka Flamego ps. „Bartek"** bohatera konspiracji czasu wojny walczącego z siłami MO, KBW i UB. **„Bartka"** zamordowano po amnestii w grudniu **1947 r.** przez nigdy nie osądzonych sprawców.

W latach **1944-1953** liczba wystąpień skierowanych przeciwko władzom komunistycznym była tak duża, że okres ten zyskał miano regularnego powstania antykomunistycznego. W trakcie jego trwania przez szeregi oddziałów partyzanckich przewinęło się ponad **120** tysięcy osób, a do ich pacyfikacji użyto setek tysięcy żołnierzy, członków aparatu bezpieki polskiej i radzieckiej. **Kapitan Stanisław Sojczyński „Warszyc", major Jan Tabortowski „Bruzda", podporucznik Anatol Radziwonik „Olech"** to tylko niektórzy z dowódców najliczniejszych oddziałów walczących w tym narodowym powstaniu. Po latach mieli zostać zapomniani, stąd nazwano ich **Żołnierzami Wyklętymi,** chociaż tak naprawdę stali się ostatnimi niezłomnymi żołnierzami września, walczącymi o honor

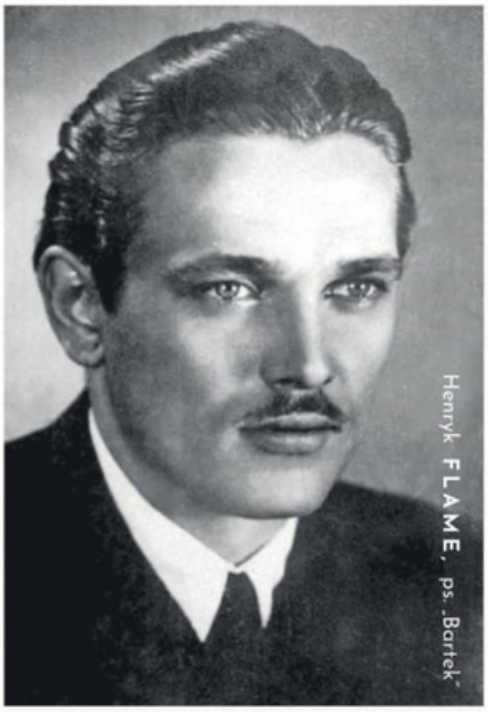

Henryk FLAME, ps. „Bartek"

Oddział Mieczysława DZIEMIESZKIEWICZA, ps. „Rój"

i niezależną ojczyznę. Istotny jest kontekst ich działania oraz ich wizerunek, w dużej mierze utrwalany przez propagandę komunistyczną. Dziś możemy dyskutować o niektórych postaciach czy działaniach **II konspiracji**, zastanawiając się, czy były one jednoznacznie pozytywne. Zapewne nie wszystkie działania podejmowane przez żołnierzy **II konspiracji** są zrozumiałe czy akceptowalne. Jednak większość z tych ludzi podejmowała akcje z myślą o niezawisłości, pomimo widocznej przewagi wroga i braku wsparcia z zewnątrz. Ostatni polegli w latach **60-tych.** Najdłużej walczył **Józef Franczak „Lalek"**, zabity na Lubelszczyźnie w **1963 r.** Pozostali, zakonspirowani lub objęci amnestią czekali na dogodną sytuację wznowienia działań. Wielu z nich wspierało **KOR** i **ROPCIO** oraz rodzącą się **Solidarność**. Dopiero w III RP pamięć o nich została przywrócona. Przeprowadzono rehabilitację wielu uczestników walki narodowowyzwoleńczej w tym młodziutkiej **Danuty Siedzikówny „Inki"**, sanitariuszki, zamordowanej wyrokiem sądowym w **1946** czy rotmistrza **Witolda Pileckiego**, herosa Niepodległej. W roku **2011 r.** ustanowiono po długim procesie legislacyjnym **1** marca **Narodowym Dniem Pamięci „Żołnierzy Wyklętych"**.

Wrocław był miastem, gdzie splotły się drogi wielu z żołnierzy II konspiracji. To właśnie tutaj był silny ośrodek dowódczy **Wileńskiego Okręgu Mobilizacyjnego**, na czele którego stał **płk. Antoni Olechnowicz ps. Pohorecki** – ostatni komendant **Wileńskiego Okręgu Armii Krajowej.** To jemu

podlegały słynne **V i VI Brygady Wileńskie AK** na Podlasiu i Pomorzu. We Wrocławiu znaleźli się także oficerowie i żołnierze wileńskiej konspiracji – jak na przykład **Lucjan Minkiewicz „Wiktor”.** Zamieszkały tu również rodziny walczących dowódców II konspiracji – m.in. rodzina kpt. **Władysława Łukasiuka „Młota”** – dowódcy **VI Brygady**. Było to także miejsce działania oddziałów **Zrzeszenia Wolność i Niezawisłość.** Tu konspirowali i zostali zamordowani m.in. **kpt. Eugeniusz Werens „Pik”**, czy też oficerowie **IV Zarządu Zrzeszenia WiN na Dolnym Śląsku - z mjr. Ludwikiem Marszałkiem „Zbroją”** na czele.

Niestety większość żołnierzy II konspiracji została aresztowana przez aparat bezpieczeństwa komunistycznego państwa. Wszyscy oni po ciężkich i brutalnych śledztwach stanęli przed sądami wojskowymi, które skazywały ich na kary śmierci lub wieloletniego więzienia. Ci, którzy zostali rozstrzelani we Wrocławiu, w więzieniu przy ulicy Kleczkowskiej, spoczywają na wrocławskim Cmentarzu Osobowickim. Na miejscu ich spoczynku, dzięki staraniom Instytutu Pamięci Narodowej oraz wielu osób i organizacji społecznych, powstaje właśnie kwatera wojenna, będąca upamiętnieniem ich bohaterskiej walki o wolną Polskę.

STOWARZYSZENIE ODRA-NIEMEN

Pomysł i teksty: Stowarzyszenie ODRA-NIEMEN, odraniemen.org
Projekt graficzny i dobór ilustracji: Katja Niklas, Ula Zalejska-Smoleń layoutexpress.pl

Władysław ŁUKASIUK „Młot”

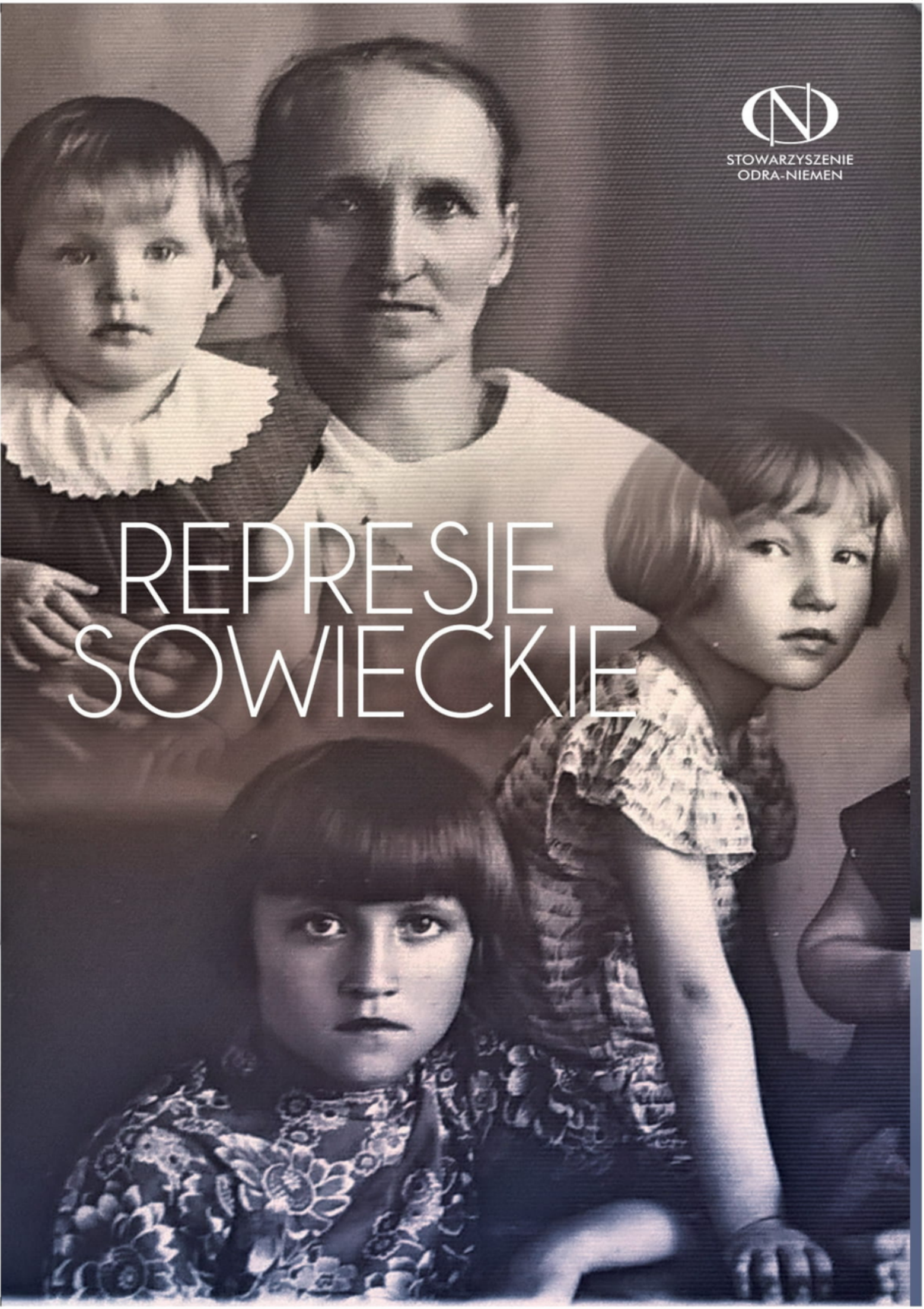

STOWARZYSZENIE
ODRA-NIEMEN

REPRESJE SOWIECKIE

STAROKONSTANTYNÓW

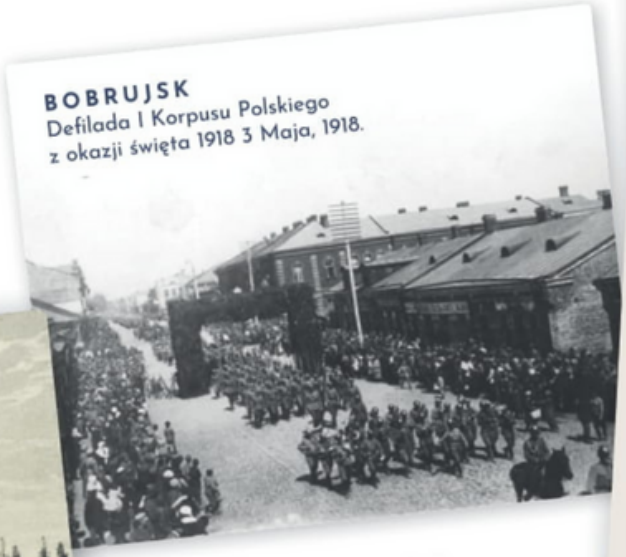

Nikołaj Jeżow (pierwszy od prawej) i Józef Stalin nad kanałem Wołga-Don, 1937.

Po wielkim zwycięstwie w wojnie polsko-bolszewickiej z lat **1919–20** władze II Rzeczypospolitej Polskiej poniosły niechlubną klęskę dyplomatyczną. Kończący konflikt **traktat ryski** – zawarty z Rosją bolszewicką **18** marca **1921** – okazał się dla rzesz Polaków wprost fatalny. W jego efekcie 1,2–1,5 mln z nich, głównie zamieszkujących tzw. Kresy Zewnętrzne, znalazło się w granicach pierwszego na świecie państwa komunistycznego. 16 lat później w Związku Socjalistycznych Republik Sowieckich żyło ich ok. miliona. Wtedy też szczególnie dotkliwie przekonali się o mściwości i okrucieństwie czerwonych totalitarystów. Stali się ofiarami masowych mordów i deportacji do najmniej przyjaznych dla człowieka miejsc Kraju Rad.

LUDOBÓJSTWO (łac. genocidium, ang. genocide od gr. **γένος**, genos 'rodzaj, ród, klan, plemię' oraz łac. cædo, cædere 'ciąć, rąbać, rugować, zabijać, masakrować'): akt popełniony celem wyniszczenia – w całości albo po części – grupy społecznej, zwłaszcza narodowej, etnicznej, rasowej bądź religijnej jako takiej, który odbywa się poprzez morderstwo jej członków, powodowanie poważnego uszkodzenia ich ciał, znacznego rozstroju zdrowia somatycznego lub psychicznego, poddanie ich warunkom zagrażającym biologicznej egzystencji, a także ograniczenie im urodzeń i odbieranie dzieci. /na podstawie: UN.org, Larousse, Encyklopedia PWN/

11 i 15 sierpnia **1937** rozkazy **Nikołaja Jeżowa** N° 00485 i N° 00486 – wydane na polecenie **Józefa Stalina** – wzmogły wydarzenie,

Żołnierze I Korpusu Polskiego przy jednej z bram wzniesionych w **BOBRUJSKU** z okazji święta 1918 3 Maja, 1918.

Stalin

STAROKONSTANTYNÓW, BOBRUJSK, ZASŁAW - miasta, które na mocy traktatu ryskiego znalazły się poza granicami Rzeczpospolitej.

które znamy dziś jako **operację polską NKWD** (ros. Narodnyj komissariat wnutriennich dieł – Ludowy Komisariat Spraw Wewnętrznych). Była ona częścią wielkiego terroru, tj. zbrodniczych działań wymierzonych w grupy narodowe i klasowe oskarżone o wrogą aktywność ideologiczną i antypaństwową. W jej trakcie funkcjonariusze stalinowskiego aparatu represji wymordowali co najmniej **111 091** Polaków zamieszkujących Związek Sowiecki. Ponad **100 000** zesłali w głąb imperium. Zaś minimum **28 744** uwięzili w **GUŁagu** (Gławnoje uprawlenije isprawitielno-trudowych łagieriej i kolonij – Główny Zarząd Poprawczych Obozów Pracy) – sieci sowieckich obozów koncentracyjnych. Dane te pochodzą z oficjalnych źródeł rosyjskich i należy traktować je jako dolną granicę szacunków. Współcześnie badacze oceniają liczbę pomordowanych Polaków na ok. **200 000**, co stanowiło **20%** z miliona żyjących w ZSRS pod koniec lat **30**. XX w.! Można stąd wnioskować, że najpewniej nie istniała polska rodzina, której enkawudziści nie odebraliby bliskiej osoby.

Pozbawieni życia Polacy to także **16,66–20%** wszystkich ofiar wielkiej czystki. Jak obliczył prof. Terry Martin z Uniwersytetu Harvarda, podczas terroru Stalina–Jeżowa w Leningradzie (obecnie: Petersburg) groźba zgładzenia Polaka była **31** razy większa niż reprezentanta innych grup narodowych. Trwająca do grudnia **1938** operacja w pełni wyczerpuje definicję ludobójstwa. Miała na celu eksterminację mniejszości polskiej, tak jak w „ostatecznym rozwiązaniu kwestii żydowskiej" Niemcom chodziło o fizyczną likwidację Żydów europejskich. Bliźniacze totalitaryzmy: komunistyczny i nazistowski – zblatowane **23** sierpnia **1939** r. paktem Ribbentrop–Mołotow – różniły się bowiem tylko pozornie. Kolejna fala prześladowań naszego narodu z rąk Sowietów nastąpiła rok później.

48 godzin gwałtów, grabieży, podpaleń" – tak, słowami śp. prof. Pawła Wieczorkiewicza z Uniwersytetu Warszawskiego, można w skrócie opisać realia, które nastały po **17** września **1939**. Ten wybitny historyk i sowietolog zwracał uwagę, że agresji Armii Czerwonej na walczącą z Niemcami II RP przyświecały ludobójcze – wprost sformułowane przez Stalina – założenia. Sowieci masowo mordowali jeńców i ludność cywilną, czego w tej skali i z takim okrucieństwem nie

robili nawet Niemcy. Jeden ze sztandarowych przykładów barbarzyństwa krasnoarmiejców stanowią ich zbrodnie towarzyszące walkom o Grodno **20–22** września **1939**, a następnie eksterminacja obrońców miasta.

Po kapitulacji II RP na terenach okupowanych przez ZSRS nastała totalna sowietyzacja, terror i deportacje. Zsyłano początkowo głównie na Syberię, potem także do Kazachskiej Socjalistycznej Republiki Sowieckiej i sąsiednich oraz w in. miejsca imperium.

Pierwsza zmasowana wywózka rozpoczęła się nocą z **9** na **10** lutego **1940**. Dotknęła przeważnie rodziny pracowników służby ochrony lasów. Deportowano wówczas ok. **140 000** obywateli II RP. Ulokowani zostali w **115** osiedlach w **21** republikach związkowych, krajach i obwodach imperium sowieckiego – głównie w miejscach, w których dominował przemysł leśny (obwody: archangielski, swierdłowski, południowe i zachodnie rejony Komijskiej Autonomicznej Socjalistycznej Republiki Sowieckiej oraz Kraj Krasnojarski).

Druga wielka zsyłka z **13** kwietnia **1940** objęła gł. urzędników państwowych, policjantów, nauczycieli, działaczy politycznych i przedstawicieli ziemiaństwa wraz z rodzinami. Zbiegła się w czasie z apogeum ludobójstwa katyńskiego. Zbrodniarze sowieccy wywieźli wtedy ok. **61 000** Polaków. Osadzili ich w północnym Kazachstanie, w obwodach: aktiubińskim, akmolińskim, kustanajskim, pietropawłowskim, karagandyjskim, semipałatyńskim, pawłodarskim i północno-kazachstańskim, kilka tysięcy osób skierowano też do obwodu czelabińskiego.

29 czerwca '**40**, w uroczystość św. Apostołów Piotra i Pawła, nastąpiła trzecia fala deportacji. Jej ofiarami padli w większości ci obywatele polscy, którym udało się ujść spod

okupacji niemieckiej (tzw. bieżeńcy), ok. **66**% z nich stanowili Żydzi. Wywiezieni – w liczbie ok. **80 000** – byli często lekarzami i uczonymi. Trafili na Syberię, w większości do obwodów: archangielskiego, swierdłowskiego, nowosybirskiego, do republik Komi, Maryjskiej, Jakuckiej i Kraju Ałtajskiego.

Ostatnia, czwarta z kolei duża akcja deportacyjna miała miejsce **20** czerwca **1941**, a więc w przeddzień niemieckiego ataku na ZSRS. Objęła wszystkie grupy obywateli polskich wymienione przy trzech poprzednich zsyłkach. Liczbę zesłanych najtrudniej oszacować. Waha się ona pomiędzy **31** a **52** tys. Zesłańcy trafili do Kraju Krasnojarskiego, Ałtajskiego, obwodu nowosybirskiego i Kazachskiej SRS.

Aresztowania odbywały się zazwyczaj wedle tego samego schematu. Nocą funkcjonariusze NKWD otaczali dom wybranej rodziny. Łomotali do drzwi i wyrwanych ze snu ludzi zawiadamiali, że mają **15**–**20** minut na spakowanie się i przygotowanie do drogi. Następowały krzyki, bicie, popędzanie w trakcie pakowania, płacz kobiet i dzieci, ujadanie psów. Zastraszonych aresztantów transportowano na stacje kolejowe. A stamtąd w bydlęcych wagonach, z reguły noszących jeszcze ślady bytności zwierząt gospodarskich, tygodniami wieziono w docelowe miejsca zsyłek.

Podróż przebiegała w krańcowo trudnych okolicznościach. Wagony były zatłoczone, słabo wentylowane i niewyposażone w choćby prowizoryczne sanitariaty (potrze-

by fizjologiczne więźniowie załatwiali przez otwór w podłodze). Oprócz ścisku zesłańcom dokuczał głód, gdyż racje żywnościowe były dalece niewystarczające. Nic więc dziwnego, że wielu nie wytrzymywało trudów transportu, zapadało na rozmaite schorzenia i umierało. Największy odsetek zgonów był wśród niemowlaków. Ciała zmarłych dzieci enkawudziści siłą wyrywali z rąk tulących je matek i wyrzucali z pociągów. Wśród opowieści Ocalałych powtarzają się plastyczne opisy kilometrami leżących wzdłuż torów kolejowych dziecięcych zwłok.

W latach **1944–46** – po całkowitym zajęciu Polski przez Armię Czerwoną, nazywanym przez propagandę komunistyczną „wyzwoleniem" – Sowieci wrócili do prześladowań z lat **1939–41**.

Z terenów II RP zagrabionych przez Stalina deportowano w głąb Związku Sowieckiego **40–50** tys. Polaków. Najdotkliwiej doświadczeni zostali mieszkańcy Lwowa. **2–4** stycznia **1945** miały miejsce skoordynowane aresztowania, które objęły, wedle obliczeń Armii Krajowej, około **17** tys. osób, w tym **31** pracowników naukowych Uniwersytetu Jana Kazimierza i Politechniki Lwowskiej. Większą część z pojmanych deportowano w głąb Związku Sowieckiego. Zostali skierowani do ciężkiej fizycznej pracy przy wyrębie lasów lub w kopalniach antracytu w Zagłębiu Donieckim.

Po kapitulacji Niemiec i nastaniu okupacji sowieckiej na ziemiach polskich przede wszystkim na celowniku stalinistów znaleźli się weterani walk z oboma okupantami, broniący Ojczyzny w szeregach Narodowych Sił Zbrojnych i Armii Krajowej. Ze szczególną zawziętością czerwoni najeźdźcy tępili jednak uczestników powojennego powstania antykomunistycznego – Żołnierzy Wyklętych.

W dniach **10–25** lipca **1945** w wyniku wspólnej akcji wojska sowieckiego, NKWD, podległego Sowietom całkowicie Ludowego Wojska Polskiego i Urzędu Bezpieczeństwa, którą znamy dziś pod nazwą obława augustowska, pojmano, stracono i deportowano blisko **3000** bohaterów II konspiracji.

Lata sowieckich szykan straumatyzowały nasz naród na długi czas. Znamienne są tu wspomnienia działaczek opozycji antykomunistycznej lat **80**., więzionych w stanie wojennym w obozie internowania w Gołdapi. Zwożone z całego kraju do tego przygranicznego miasta w dawnym woj. suwalskim, często do końca nie były pewne, czy nie jadą na zesłanie do Związku Sowieckiego.

Port morski w Gdyni; statek szkolny „Lwów"
20-lecie
międzywojenne
Generał
Józef Dowbor-Muśnicki
Antoni
Petrykiewicz
Tadeusz Jordan Rozwadowski,
generał broni
Uroczystości w Warszawie z okazji
rocznicy Bitwy Warszawskiej 1920 roku
zwanej „Cudem nad Wisłą"
STOWARZYSZENIE
ODRA-NIEMEN
Pomysł i teksty >>
dobór fotografii i projekt graficzny: Katja Niklas, Ula Zalejska-Smoleń layoutexpress.pl

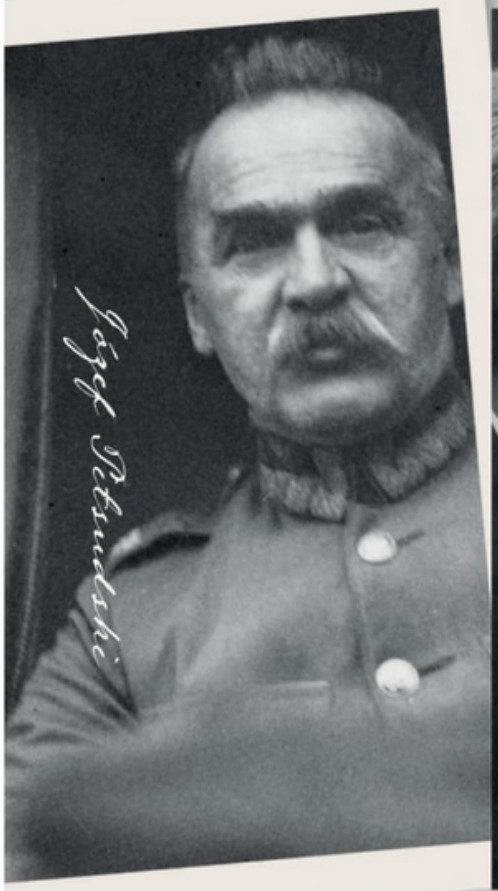

Ignacy Jan
PADEREWSKI

Ojcowie niepod

Naród Polski wszedł w wiek dwudziesty z przytupem. Na ziemiach trzech zaborów oraz na emigracji działały dziesiątki organizacji spiskowych, bojowych i politycznych różniących się niemal we wszystkim. Większość z nich jednak miała wspólny cel, odzyskanie niepodległości. Dynamicznie zmieniająca się sytuacja polityczna w Europie wydawała się sprzyjać sprawie polskiej. Tam gdzie inni modlili się o pokój, Polacy coraz częściej wyglądali wojny, w której zaborcy stanęli by po przeciwnych stronach. Odrodzenie ojczyzny w **1918 r.** było wspólnym dziełem przypadku, działań polskiej prawicy i lewicy oraz dyplomacji prowadzonej przez wybitnych przedstawicieli narodu. **Piłsudski, Dmowski i Paderewski** na stałe wryli się w pamięć, jako Ci, którym fortepianem, mową i szablą udało się odbudować nieobecną od przeszło **123** lat ojczyznę. Pierwsze lata tworzącej się II Rzeczpospolitej należały do niezwykle trudnych. Kraj należało zszyć z trzech zaborów, odmiennych od siebie pod względem gospodarczym, prawnym i społecznym. Niepewne granice należało wywalczyć zarówno na kilku frontach jak i w kuluarach rozmów konferencji pokojowej w Paryżu.

Od deklaracji **Ignacego Daszyńskiego** z drugiego października **1918 r.** domagającego się w austriackim parlamencie uznania niepodległości Polski do decyzji Rady Ambasadorów uznającej ostateczny kształt granic polskich w **1923 r.** upłynęło pięć trudnych lat. W tym czasie wśród polskich polityków ścierały się dwie koncepcje przyszłej ojczyzny, inkorporacyjna **Romana Dmowskiego** zakładająca budowę jednolitego narodowo państwa z zasymilowanymi

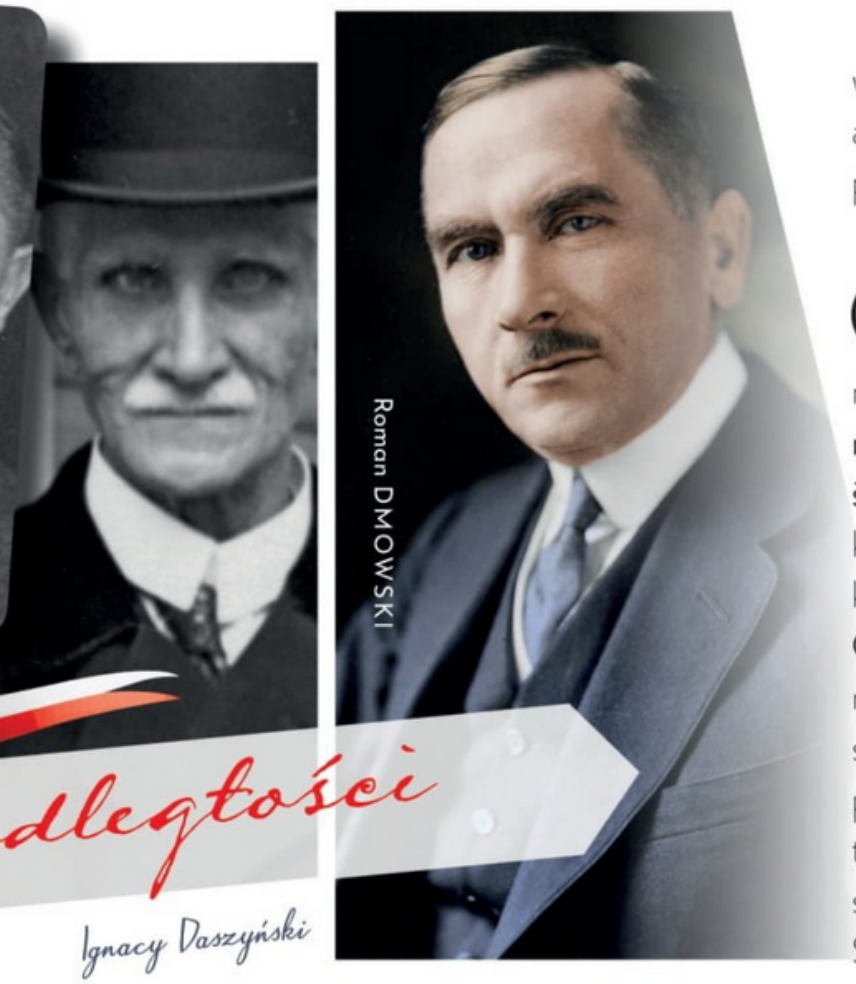

lub emigrującymi mniejszościami narodowymi oraz koncepcja federacyjna **Józefa Piłsudskiego**. Zakładała ona budowę sprzymierzonych z Polską państw na Wschodzie - Ukrainy, Litwy i Białorusi, które pełniłyby rolę tarczy osłaniającej Rzeczpospolitą od bolszewickiej Rosji. Żadnej koncepcji nie udało się zrealizować, bowiem Polska wkrótce znalazła się na skraju upadku.

W sierpniu **1920** Armia Czerwona stojąca pod Warszawą była o krok od zwycięstwa oraz coraz bliżej zrealizowania idei Lenina o wszechświatowej rewolucji komunistycznej. Genialny manewr wybitnego polskiego dowódcy, generała **Tadeusza Rozwadowskiego** zrealizowany przez polską armię przechylił szalę zwycięstwa na stronę młodego państwa. Uratowana w ten sposób niepodległość stała się w powszechnej świadomości **Cudem nad Wisłą** a w brytyjskiej historiografii osiemnastą przełomową bitwą w dziejach świata.

Granice rodziły się w bólu, w cieniu wojny i polityki. Zwycięskie powstanie wielkopolskie prowadzone przez **Stanisława Taczaka i Józefa Dowbora-Muśnickiego** pozwoliło włączyć do Polski jej kolebkę państwowości. Postawa mieszkańców Lwowa, w tym młodzieży nazwanej **Orlętami Lwowskimi** zaakcentowała obecność polską w Galicji Wschodniej. Wśród sukcesów znalazły się i porażki. Przegrany plebiscyt na Warmii i Mazurach oraz utrata Śląska Cieszyńskiego osłabiły tworzące się państwo. Napięta sytuacja na Górnym Śląsku, gdzie w ogniu trzech powstań i w cieniu przegranego plebiscytu wzmacniała się polska świadomość narodowa, doprowadziła nieomal do wybuchu wojny światowej. Zdecydowana postawa powstańców na czele z **Wojciechem Korfantym** zapewniła II Rzeczpospolitej dostęp do **1/3** spornego terytorium i większości tamtejszego przemysłu.

Uroczystości w Janowcu z okazji obchodów rocznicy powstania wielkopolskiego 1925 r.

II Rzeczpospolita była krajem wielonarodowym i wielokulturowym. Ponad **38%** obywateli wchodziło w skład kilkunastu mniejszości narodowych i etnicznych, z których większość stanowili Ukraińcy i Żydzi. Najmniejszy odsetek Polacy stanowili w województwach na kresach południowo-wschodnich, w województwach - wołyńskim, tarnopolskim i stanisławowskim. Ludność żydowska dominowała w miastach i miasteczkach. Różnorodność ta przyczyniła się do powstania niezwykłego kulturowego tygla w centrum Europy. Młodej demokracji daleko było do ideału. Zabójstwo pierwszego prezydenta **Gabriela Narutowicza,** odbiło się szerokim echem w świecie. Niestabilność rządów zakończyła się likwidacją pełnej demokracji i wprowadzeniem ustroju autorytarnego. Marszałek i były Naczelnik Państwa **Józef Piłsudski,** stanął na czele buntu i w maju **1926 r.** dokonał zbrojnego zamachu stanu.

Historia odrodzonej Polski to nie tylko walka o granice i niekończące się spory polityczne. To też pasmo niesamowitych sukcesów i osiągnięć, które na długo rozbrzmiewały echem poza jej granicami. Niewątpliwie scalenie ziem polskich pod względem gospodarczym było nie lada wyzwaniem. Trwająca wojna doprowadziła polską ekonomię na skraj upadku. Marka polska w **1923 r.** osiągnęła rekordowy spadek wartości, pojawiła się hiperinflacja. Dramatyczna sytuacja wymagała radykalnych rozwiązań, których wdrożenia podjął się **Władysław Grabski.** Ten wybitny eko-

< Jurek Bitschan

Orlęta, obrona cmentarza, Wojciech Kossak >

Obchody 15 rocznicy powrotu Górnego Śląska do Polski, Piekary Śląskie, 1937 r.

nomista, bez pomocy z zewnątrz zlikwidował hiperinflację, zrównoważył budżet państwa i wprowadził nową walutę, złoty polski, która pierwotnie miała nosić nazwę lech. Nowa złotówka, stała się jedną z najstabilniejszych walut europejskich, a jej emitentem został utworzony w **1924 r.** Bank Polski.

Po I wojnie światowej Polska wracała nad Bałtyk, uroczyście z nim zaślubiona przez generała **Hallera**. Niestety niewielki, **140** km pas nadmorski oraz skomplikowana sytuacja w stosunkach z Wolnym Miastem Gdańskiem nie sprzyjała polskiej gospodarce. Wojna celna prowadzona z Niemcami, nie ukrywającymi swoich zamiarów wywołania w Polsce kryzysu ekonomicznego, doprowadziła do wprowadzenia w życie iście fantastycznej idei budowy nowego portu dalekomorskiego w niewielkiej rybackiej wsi Gdynia. W ten sposób, dzięki uporowi rządu i przede wszystkim inżynierowi **Eugeniuszowi Kwiatkowskiemu**, w ciągu kilkunastu lat powstało ponad **200** tysięczne miasto, które w **1934 r.** przegoniło Gdańsk w ilości obsługiwanych statków i liczby towarów. Polsce udało się znaleźć nowe rynki zbytu, sięgające daleko poza granice Europy.

Maria Kwaśniewska

Stan dróg w II RP nie należał do najlepszych, a wydany w **1939 r.** atlas drogowy Automobilklubu Polski ostrzegał swoich czytelników o możliwości napotkania różnych problemów łącznie z brakiem stacji benzynowych. Za to Polskie Koleje Państwowe mogły pochwalić się sukcesami. Jednym z nich była słynna luxtorpeda, dalekobieżny wagon spalinowy, który osiągał zawrotną prędkość ponad **115 km/h.** Do dziś zresztą nie udało się pobić rekordu **2** godzin i **18** minut na

Luxtorpeda

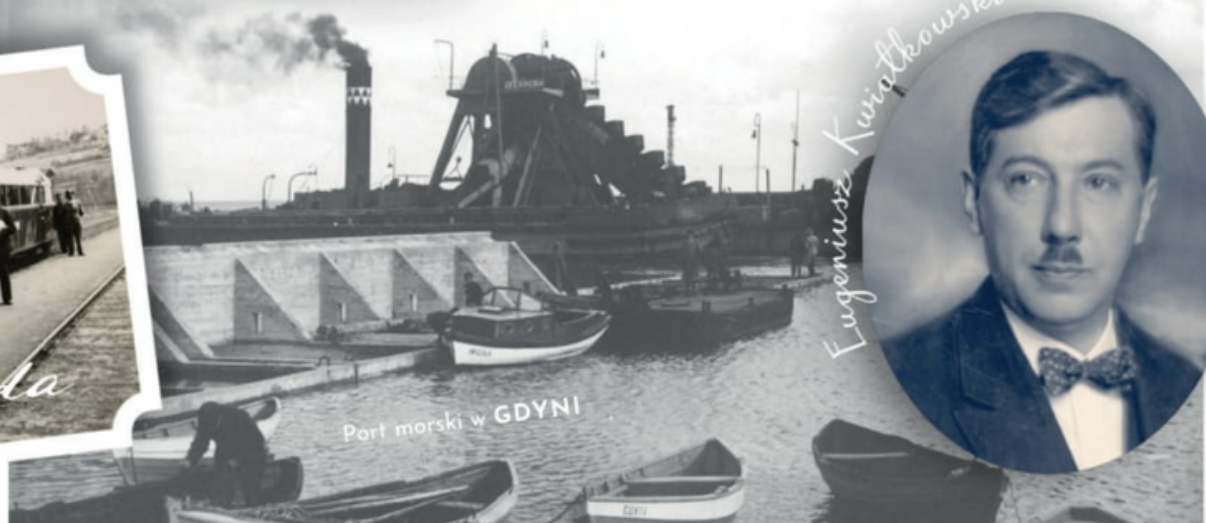
Port morski w GDYNI

Eugeniusz Kwiatkowski

trasie Kraków-Zakopane i to pomimo upływu ponad **80** lat!

II RP mogła poszczycić się także jednymi z pierwszych wieżowców w Europie, chociaż zwano je u nas swojsko niebotykami. Pierwszy, **62**-metrowy powstał w Katowicach jako Drapacz Chmur. Wkrótce przegonił go Prudential, o całe **3** metry, zajmując swego czasu drugą pozycję na liście najwyższych budynków w Europie. Zajęło je angielskie towarzystwo ubezpieczeniowe oraz zamożni lokatorzy, bowiem wśród pomieszczeń znalazło się także miejsce na luksusowe apartamenty.

II RP była krajem wybitnych ludzi nauki. Doskonale rozwijała się matematyka i inżynieria. To polscy naukowcy, **Marian Rejewski, Jerzy Różycki i Henryk Zagalski** postawili podwaliny pod nowoczesną kryptologię i opracowali skuteczny mechanizm pomocny w odszyfrowaniu szyfrów Enigmy. Ich badania jawnie przyczyniły się do sukcesów aliantów w trakcie II wojny światowej i przyczyniły się do jej skrócenia.

Nieocenione zasługi dla rozwoju II RP położyli ludzie sztuki i literatury. **Jan Lechoń, Julian Tuwim, Stefan Żeromski** czy noblista **Władysław Reymont** to tylko nieliczni z wielu licznych twórców literatury dwudziestolecia między wojennego. Współistnieli oni wraz z gronem bohaterów filmu, którzy nie schodzili z pierwszych stron gazet. **Adolf Dymsza, Eugeniusz Bodo, Jadwiga Smosarska, Hanna Ordonówna, Mieczysława Ćwiklińska, Józef Węgrzyn** rozgrzewali serca fanów kina. **Mieczysław Fogg** Ostatnią Niedzielą wdzierał się na listy przebojów konkurując z Umówiłem się z nią na dziewiątą **Eugeniusza Bodo**.

Stanisław Marusarz

Janusz Kusociński

Eugeniusz Bodo, Jadwiga Smosarska

Imponowały także sukcesy sportowe. Olimpijczycy **Halina Konopacka** i **Janusz Kusociński,** zdobywcy złotych medali rozsławili Polskę na całym świecie. Zanim Adam Małysz na nowo rozbudził miłość Polaków do skoków narciarskich, na długo przed nim, w latach **30-tych** niedoścignionym herosem i wicemistrzem świata w skokach był **Stanisław Marusarz**. Wśród galerii sław miejsce zajęła także drobna **Maria Kwaśniewska** - brązowa medalistka olimpijska z Berlina z **1936 r.** okrzyknięta również miss zawodów. Kobieta wielkiego charakteru, która na podium nie podniosła ręki w geście nazistowskiego pozdrowienia. Zaproszona do loży honorowej Hitlera, na jego słowa „gratuluję małej Polce" odpowiedziała „Pan też niezbyt wysoki". Wspólna fotografia z przywódcą III Rzeszy wykonana właśnie wtedy, uratowała życie **Marii** oraz ponad **100** osobom w czasie wojny...

STOWARZYSZENIE
ODRA-NIEMEN

STOWARZYSZENIE ODRA-NIEMEN
ul. Zelwerowicza 16/3
53-676 Wrocław
www.odraniemen.org

tel. +48 71 3555202
biuro@odraniemen.org

Oddziały Stowarzyszenia Odra-Niemen działają w Polsce na: Dolnym Śląsku, Podlasiu, Wielkopolsce, Małopolsce. Lubelszczyźnie, Opolszczyźnie, Mazowszu i Podkarpaciu. Poza granicami Polski Oddział Stowarzyszenia Odra-Niemen działa we Lwowie na Ukrainie.

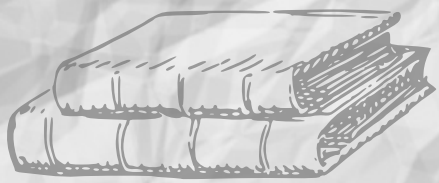

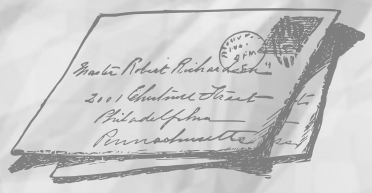

Program Fundusz Inicjatyw Obywatelskich na lata 2021-2030
NOWE FIO

STOWARZYSZENIE ODRA-NIEMEN

STOWARZYSZENIE ODRA-NIEMEN

NIW
Narodowy Instytut Wolności
Centrum Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego